

VARGA BENEDEK
MÚZEUMCAFÉ - JUBILEUM

IHadd kezdjem távolabbról, hadd jusson távlat a perspektívának, hogy kel-
lő távolságról tudjunk ránézni témánkra, a *MúzeumCafé* jelentőségére a ma-
gyar múzeumi szcénában. Azaz: hogy tudjon honnan kiemelkedni a *Café*.

¶ Kezdjük az elnevezéssel! Kezdjük a kávéval!

mit jelent, mit
jelentett Európának
a kávé

¶ Kezdjük a kávéval, mert akkor egyúttal meg tudom osztani az európai civilizáció
történetével kapcsolatos egyik újdonsült elméletemet. Hogy mit jelent, mit je-
lentett Európának a kávé? Vagy éppen a tea? Vagy a forró csokoládé?

a forró italok
megjelenése
és elterjedése

¶ Mit jelentett kultúránk fejlődésének szempontjából a forró italok megjelenése
és elterjedése, és mi közük ezeknek a múzeumhoz és különösen a modern mú-
zeumhoz?

¶ A válasz, noha kézenfekvő, mégis, mivel rejtetten szinkronikus jelenségekre épül,
titkokkal teli. Két-három történeti folyamat váratlan, bár nem véletlen egybe-
esése, amelyek lehetséges összekapcsolódása, mi több, kauzális összefüggése
elkerülte bölcsészetünk amúgy aggályosan szőrszálhasogató figyelmét.

feltűnnek szemünk
előtt a szavak
uralmáért folytatott
küzdelemben
az ipari
szövegyártás
műhelyei

¶ Nos, ha a felvilágosodás kezdeteire akarunk rámutatni, akkor jobbára a filozófiai
irodalomra, s ezzel párhuzamosan a gondolkodás struktúrájának változásaira és
a társadalmi mentalitás átalakulására szoktunk összpontosítani. John Locke *An
Essay on Human Understanding*je jut az eszünkbe, aztán Christian Wolf *Vernünftige
Gedanken*jei, majd Rousseau és Hume lelkes vagy éppen szkeptikus mondatai,
míg végül feltűnnek szemünk előtt a szavak uralmáért folytatott küzdelemben
az ipari szövegyártás műhelyei: Voltaire-rel, Diderot-val, az enciklopédisták-
kal, mindenféle lexikonszerzővel, s persze az európai szellem egyik örök csúcsa
tornyosul elénk – Kant kritikai fordulata. Szép ívek ezek. Szépek és meggyőzőek.

a filozófia
és a tudomány
műhelyei mellett
újabbán beszélünk
a beszélgetés
színtereiről is

¶ Igaz, jó ideje gondolunk mindemellett a folyóiratok, a könyvkiadás megnöveke-
dett példányszámaira, s újabbán, bár annak is vagy harminc éve immár, gondo-
lunk az olvasókörökre, az olasz és francia kisvárosok akadémiaira – azaz a filozó-
fia és a tudomány műhelyei mellett újabbán beszélünk *a beszélgetés színtereiről*
is. *A beszélgetés színtereiről*, amelyek újjáalakították a nyugati civilizációt.

¶ De a filozófián kívül honnan indult el az emelkedett, elméleti kérdéseket boncol-
gató laikus (tehát nem egyetemi és nem egyházi) diskurzusok divatja? Ugyanis
hiába lesz mindig is néhány, kimagasló intellektusú tudós, mindez miért gene-
rálna változást a társadalmi mentalításban?

A felvilágosodást, azaz a figyelmes és finom diskurzus modern kori mintázatát, a polite society ideájának megszületését a forró csokoládé és a kávéház hozta el.

Mi válthatta ki a tematika megváltozását?

Európa évszázadokon keresztül egészen egyszerűen önfeledt alkohalmármorban úszott

- ¶ Miért nem beszélgettek az emberek (műveltek és kevésbé műveltek) a 18. században továbbra is a lovakról, a szekerekről, a kocsikról, a nőkről, a férfiakról, a vadászatról, a termésről vagy az üzletről, a munkáról – egyszóval a mindennapi élet dimenzióiról, mint ahogy minden rendes korszakban szokás? Mi válthatta ki a tematika megváltozását? Hipotézisem, vagy – szerényebben – sejtésem, talán meghökkenítő és profán, ám attól tartok, igaz.
- ¶ A folyadékbevitelt tekintve a 18. század elejéig Európa alkoholtartalmú italokon élt. A kérdés súlyának megítéléséhez ne feledjük, hogy mennyi az ember napi folyadékbeviteli igénye: másfél-két és fél liter. A városokban, de gyakran a falvakban sem lehetett biztosítani a megbízhatóan tiszta ivóvizet, ezért, mihelyst a gyermeket az anyatejtől elválasztották, problémák adódtak. Néhány évig még – ha megtehetette – tehén- vagy kecsketejet fogyasztott, illetve levest. Viszont öt-hat éves korától a tehéntejet felváltotta a sör vagy a bor. *Öt-hat éves korától!* Egészségének megőrzése érdekében öt-hat éves korától mindenki sört vagy bort ivott, egészen a haláláig. Igaz, a középkori és kora újkori italok alkoholfoka alacsonyabb volt a maiaknál: a sörök két-három százalékosak, s a borok is csak öt-hét százalékosak voltak. Mégis, a gyermekkori alkoholizálás miatt, Európa évszázadokon keresztül egészen egyszerűen *önfeledt alkohalmármorban* úszott. A gyermekek, a kis- és nagykamaszok, a fiatal felnőttek, az anyák, apák, feleségek és férjek, nagyszülők és aggok, szeretők és magányosak *elbódult, ködös tekintettel* vártak a végítéletre az első millennium idején. Így bámulták a Santa Maria főárbócának süllyedését az akkor még erősen vitatott értelmezésű, ívelt horizont alá. Majd hasonlóan kábult állapotban tüszögtek nagyokat az orrfacsaró szélben Rómában a Campo de' Fiorin, amikor Giordano Bruno és Genf mellett a Plateau de Champelen, amikor Miguel Serveto teste lassanként füstté vált.
- ¶ Európa egészen egyszerűen évszázadokon keresztül az alkohol gőzében élt.
- ¶ A 17. század vége és a 18. század eleje között azonban döntő változás állott be: tömegesen jelent meg a csokoládé, majd a tea és a kávé a kikötőkben és később a kontinens belsejében is. A tömegesen rendelkezésre álló csokoládé- és kávébab, majd tealevél az 1720-as évekre megváltoztatta a diétát.
- ¶ Európa váratlanul és hirtelen kijózanodott.
- ¶ Kijózanodott. Körbetekintett. És felfedezte a világot. Felfedezte, hogy a világ sokkal színesebb, összetettebb és érdekesebb, sokkal konkrétabb, bonyolultabb,

Európa felismerte,
hogy van mit
megnézni,
megvizsgálni,
és van min
gondolkodni

mégis érthetőbb és felderíthetőbb, mint ahogyan ezerkétszáz-ezerötszáz éven át – a gyermekkori alkoholizmus függönyén keresztül – képes volt szemlélni. Európa felismerte, hogy van mit megnézni, megvizsgálni, és van min gondolkodni.

¶ A forralt italok fogyasztása pedig életre hívta a teaházak és a kávéházak intézményét. Húsz-huszonöt év kellett hozzá, hogy felnőjön egy olyan nemzedék, amely már nem alkoholon nevelkedett. Ennyi év kellett hozzá, hogy azok a gyermekek, akik reggelente már nem egy-egy kupa sört vagy bort kaptak gondoskodó édesanyjuktól, dadájuktól vagy a szakácsnőtől, hanem egy csésze teát, kávé vagy csokoládét, felnőjenek, sokan legyenek, és elkezdjenek a világról *beszélgetni*. Beszélgetni. Beszélgetni és olvasni. Olvasni és beszélgetni. És néha írni.

a diskurzus
új színtereinek
kialakítása

magának
a diskurzusnak
a tematikáját is
befolyásolta

¶ A forralt víz gyakorlatára épülő italok gasztrókultúrája ugyanis csak az egyik oldala volt a változásnak. A másik, nyilvánvalóan a *diskurzus új színtereinek* kialakítása volt, amely magának a *diskurzusnak* a tematikáját is befolyásolta. Szükség volt ugyanis egy új intézményre, amelyben maga a beszélgetés is új színteret kaphatott. Magyarán szólva arra volt szükség, hogy a *coffee-ből café* legyen, esetleg *teahouse*, *caffè* vagy *caffèteria*, *das Kaffeehaus*, vagy ahogyan a cseh ejti: *kavárna*, amely feltalálás mindjárt túl is mutatott önmön magán.

¶ Hiszen megszületett a Café.

¶ Ott és így lehetett felváltani a lovakról, a szekerekről, a kocsikról, a nőkről, a férfiakról, a természéről, az üzletről vagy a konyháról, tehát a munkáról való pórias, és a vadászatról vagy a közügyekről való úrias, mégis unalmas beszélgetéseket. Egyszóval a mindennapi élet dimenzióiról folyó eszmecserét valami egészen mással kiegészíteni vagy felcserélni. Emelkedett és nyilvános beszélgetésekkel az antikvitás és a modernség viszonyáról, az izlés mibenlétéről. A természetjogról, a költészetről és a kritikáról, a naturalis világ működési mechanizmusainak feltárásáról, a hangyák és a gombák életéről. Az erényöv történetéről és persze a gyűjtemények világáról. Összességében tehát a világ értelmezéséről, a társadalom jobbításáról folyó emelkedett, nyilvános beszélgetésekkel.

¶ Megrendítő változás, amelyhez a filozófia nem lett volna elegendő. A felvilágosodást, azaz a figyelmes és finom diskurzus modern kori mintázatát, a *polite society* ideájának megszületését a forró csokoládé és a kávéház hozta el. Eddig az egyik sejtésem. A másik sejtésem, illetve ez azért már nem sejtés, hanem

A gyűjtemény megteremtése ugyanis nem önmaga teljességét szolgálta és szolgálja, hanem a megértés, a fogalomalkotás és a magyarázat közösségi mechanizmusait.

álláspont, a múzeumok változó célkitűzéseire, társadalmi szerepére és szándékaira vonatkozik.

- ¶ A 18. századi múzeumi élettel párhuzamosan, a kávéház mellett megjelentek az olvasókörök, a folyóirat- és újság-előfizetési jegyzékek, a lexikonok és az akadémiák. S az akadémiák alatt elsősorban nem a reprezentatív uralkodói intézményekre kell gondolnunk – a porosz, osztrák és orosz akadémiákra –, még csak nem is a Royal Societyre, hanem az olasz és francia kisvárosok aprócska akadémiáira, ahol a patikus, az orvos, az abbé, a tanító, a lelkész, a nemesúr és a kereskedő olyan felolvasóüléseket tartott, amelyek utazásai során Goethét is lebilincseltek.
- ¶ A beszélgetés kultúrája, a világ közös értelmezésének paradigmája a szűken vett és kevesek számára elérhető *múzeumi világban* azonban a 15–17. században már jelen volt. Pontosabban akkor volt jelen. Ez volt a múzeum eredeti karaktervonása. A gyűjtemény megteremtése ugyanis nem önmaga teljességét szolgálta és szolgálja, hanem a megértés, a fogalomalkotás és a magyarázat közösségi mechanizmusait. Olyannyira, hogy még a 18. századi francia nyelvben is az olvasókörre használt alternatív elnevezés, a *cabinet de lecture* mellett, a *musée* volt.
- ¶ A hagyományos, 15–18. századi múzeum, azaz a Mediciek, Aldrovandi vagy Kirchner gyűjteményei, a firenzei La Specola múzeuma, egy-egy gazdag németalföldi egzotikus kollekcója, a megértés, a vita és a tudás közös megalkotásának ideája és a kifinomult műveltség közösségi mivolta körül forgott.
- ¶ A 18. század végi modern, nyilvános múzeum kialakítása ebbe, azaz a *polite society* művelődésszervező hatásába nagyszerűen illeszkedett – *volna*. Hiszen azok a 15–18. századi gyűjtemények, noha csak a művelt kevesekhez szóltak, mégis folyamatosan a viták és beszélgetések színtereit jelentették. Nem az összedobált, csiszolatlan és bárdolatlan látványosságot, nem a parlagiasan abundáns látni-valót vagy érdekességet akarták felmutatni, hanem a gyűjteményeken keresztül a közös művelődés, s így értelemszerűen a világról való diskurzus, színtérévé akartak válni.
- ¶ Néha, mint most is, azt hiszem, hogy Bonapartéval bicsaklott meg a folyamat. Szimbolikusan a *Cavalli di San Marco*val, Szent Márk lovaival, amelyeket Velence Konstantinápolyból rabolt el 1204-ben, majd 1797-ben Napóleon Párizsba ragadott. S persze általában Itália kifosztásával, amely fontos kiegészítője lett

Ahogy a Musée du Louvre megszervezésének
korábbi, királyi előkészítő bizottsága is hamarosan
a bőrén tapasztalhatta az új tempót: kevés
kivétellel a guillotine bárdja alatt végezték.

a hatalmas nemzet hatalmasan reprezentatív intézményének, amelyben többet jelentett a látvány, mint a mondanivaló.

¶ Mégsem így történt. 1792 októberében, jóval Napóleon itáliai hadjárata előtt Jean-Marie Roland, a Louvre újonnan kinevezett intendánsa a következőképpen fogalmazott:

¶ „Ennek a múzeumnak a nemzet lenyűgöző gazdagságát kell bemutatnia... Franciaország gloire-ját kell felmutatni vele, korszakokon átívelően és minden nép számára. A nemzeti múzeum a tudás megannyi szépségét fogja megjeleníteni, és az egész univerzum csodálatát fogja kivívni. Hatalmas gondolatokat fog szemléltetni, amelyek méltóak egy szabad néphez... A múzeum a Francia Köztársaság legjelentősebb reprezentációi közé fog emelkedni.”

¶ Tekintsünk el attól, hogy szerzőnk 1792-ben már nem is a glóbusz vagy a világ, hanem egyenesen az univerzum csodálatának kivívását szorgalmazza. Tekintsünk el a francia gloire magabiztos nyelvezetétől. Szerzője olyan korban élt, amikor nem lehetett a nyilvánosság előtt elkerülni az uralkodó paradigma nyelvi moduljait. Vegyük viszont észre, hogy a nagyság, a gloire, a szabad nép, az univerzum, a csodálat és a reprezentáció fogalmai mögött egy olyan múzeum képe húzódik, amely kinyilvánít. Kihirdet és deklará. Arról beszél, hogy mit kell tudni. Nem arról, hogy a tudást hogyan alkotjuk meg. Kik, hogyan, miként és főleg miért, teremtik meg a tudást, és a tudás miért jó és szép? Nem arról beszél, hogyan épülnek fel ismereteink a világról, hogyan lehet kritikusan viszonyulni tudásunkhoz, és hogyan lehet a kritikai gondolkodást megjeleníteni a múzeum falai között. Amint azt a Mediciek, Aldrovandi, Kirchner vagy a Museo la Specola gyűjteményei korábban megvalósították. Hanem kinyilatkoztat, kinyilvánít és megkövetel.

kik, hogyan, miként
és főleg miért,
teremtik meg
a tudást, és a tudás
miért jó és szép?

¶ Ahogyan a Musée du Louvre megszervezésének korábbi, királyi előkészítő bizottsága is hamarosan a bőrén tapasztalhatta az új tempót: kevés kivétellel a guillotine bárdja alatt végezték.

¶ S ebben az aspektusban válik láthatóvá az a pillanat, ahogyan a 16–18. század, illetve a 20–21. század fordulójának múzeuma kapcsolódik egymáshoz, s az is történeti távlatot nyer, hogy ebben milyen kimagasló szerepet töltött és tölt be a MúzeumCafé – nekünk, magyaroknak. Azt hiszem, most már gyanítható, hogy szerintem mit hozott el a Café a magyar múzeumi szcéna számára. Milyen ajtók kinyitásával, milyen távlatok felvázolásában, milyen mentalitás kialakításában vett részt?

milyen kimagasló
szerepet töltött
és tölt be
a MúzeumCafé
– nekünk,
magyaroknak

¶ A mi múzeumeszményünk, amely immár ismét a diskurzust állítja középpontba, a kiállítások társadalmi üzenetét és jelentőségét hangsúlyozza. Persze néhány fontos elemében alapvetően különbözik a reneszánsz és kora újkori előképtől:

A mi múzeumeszményünk, amely immár ismét a diskurzust állítja középpontba, a kiállítások társadalmi üzenetét és jelentőségét hangsúlyozza.

amaz a kiművelt és kiválasztott kevesekhez szólt, emez a lehető legtöbb emberhez. A miénk szándékát, vágját és szenvedélyét tekintve demokratikusabb. Az övék elzárkózóbb, rendiesebb, ha úgy tetszik, exkluzívabb, de azt hiszem, ugyanolyan szenvedélyes volt.

¶ Szenvedélye ugyanúgy a világ közös megismerésén, közös interpretációján és a közös kételkedésen alapult, mint a miénk. Az akkori tudósokat és „polished gentlemaneket” ugyanúgy a megismerés izgalmá hajtotta. Ugyanúgy a gyűjtemények interpretációjának lehetőségei és nem a lecke felmondása érdekelte őket, mint a maiakat. A múzeum ugyanúgy több volt számukra, mint gyűjtemények *soha-be-nem-fejezhető-végtelensége*, mint az a mi számunkra is. A múzeum számukra is több volt, mint a későbbi, 19–20. századi nagy eszme megvalósítása: több, mint „a világ felmérése”, a tudományok rendszerének és a tudós vagy művész tüneményes, mesés alakjának szakralizált illusztrációja. Több is és kevesebb is, de ugyanúgy, mint a mait, a tudományos diskurzus erős hálója tartotta fent, és a megismerés és megosztás közös élményének a vágya vezette.

több, mint „a világ felmérése”

a megismerés és megosztás közös élményének a vágya

¶ Mit jelent tehát a mi számunkra a *MúzeumCafé*? Mi az a misszió, aminek beteljesítését jubiláljuk?

¶ A *Café* nyilvánvalóan mindenekelőtt a szakmai kohéziót erősítette, és a múzeumi szakmát és a közönséget volt képes összefogni. Kezdetektől képes volt a párbeszéd és a beszélgetés lehetőségét megteremteni. Erőteljesen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar múzeumi szcéna olyanná váljon, mint amilyennek egy rendes országban lennie kell: *közüggyé*.

¶ Egy markáns ismerve pedig a kezdetektől különlegessé tette. Sőt, meg vagyok győződve róla, hogy sikerének egyik titka ebben rejtezik. A *Café* ugyanis az elejétől fogva *szép* folyóirat. Elegáns, kifinomult és lenyűgöző tipográfiai, grafikai és nyomdai mutató. Mondhatnók szemrevaló délcegséggel magasodott ki tíz éve az amúgy gyakran mutató magyar folyóirat-kínálatból. S kezdte ezt akkor, amikor az online tartalmak masszívan vibráló függönyt emeltek az olvasók szeme elé, amikor tömegessé vált az online vagy elektronikus olvasás. Sőt, a *Café*t valamiféle fejedelmi fenségesség jellemezte, ahogyan bizonyos oldalain következetesen fittyet hányt az olvasást megkönnyítő tipográfiai hagyományoknak. Egyszerre lett tehát minden ízében modern, de a finom nyomtatott kiadványhoz, a nyomtatott betűhöz való ragaszkodásában igen ősi. Az idő ősága

elegáns, kifinomult és lenyűgöző tipográfiai, grafikai és nyomdai mutató

– hogy egy kedvenc könyvcímemet orozzam el – egyáltalán nem látszott és nem látszik rajta, hanem éppen a könyvkultúra eredeti igényességét tudja lefordítani a mai világ nyelvére és áttemelni mindennapjaiba.

¶ Nem volt ez mindegy a magyar múzeumügy megújulása szempontjából. Nem volt mindegy, hiszen a múzeumügy tíz-tizenkét-tizennégy éve (ahogy bármikor) jelentőségét és fontosságát akarta hangsúlyozni a társadalom számára. A megújulás lendületében éltünk, ami szorosan összefüggött azzal, hogy milyen képet mutatunk fel közönségünknek, milyen igényességet fogunk képviselni a múzeumokban, és persze azzal is, hogy a beszélgetés milyen színtereit tudjuk kialakítani, megteremteni, és hogyan fog átalakulni idehaza is a múzeumi diskurzus.

¶ A magyar múzeumi szcénának az ezredfordulót követő években mindenekelőtt arra volt szüksége, hogy saját maga is elhiggye, hogy a magyar múzeumi világ képes a nyugatihoz hasonló igényességgel működni, s elég intelligens is ahhoz, hogy fel tudjon zárkózni a nyugat-európai vagy amerikai múzeumok színvonalához. Hogy saját maga is elhiggye, s így a közönségét is meg tudja győzni minderről. Ehhez rengeteg dologra volt szükség, új szemléletre, megújuló vagy éppen kiépülő intézményekre, rátermett muzeológusokra és múzeumi vezetők-re, elsőrangú kiállításokra, kísérletező kedvre, bátorságra és megfontoltságra, és persze a beszélgetés és a diskurzus új színtereire. Arra, hogy átalakuljon a magyar múzeumi diskurzus. Hogy legyen egy okosan szerkesztett, jól írt és izgalmas folyóirat, amely mindennek teret ad. Amelynek oldalain eszmét lehet cserélni.

hogy legyen egy okosan szerkesztett, jól írt és izgalmas folyóirat, amely mindennek teret ad.

amelynek oldalain eszmét lehet cserélni

¶ Röviden szólva arra, hogyan tudjuk felváltani a kocsikról, a nőkről vagy a férfiakról, a panaszkodás és kishitűség köré épülő, a múzeumügy kilátástalanságáról és forráshiányáról folyó végeláthatatlan és banális small talkingot. Egyszóval a mindennapi élet dimenzióiról folyó eszmecserét hogyan tudjuk valami egészen mással kiegészíteni és felcserélni.

¶ Emelkedett és nyilvános beszélgetésekkel az antikvitás és a modernség viszonyáról, az ízlés mibenlétéről. A természetjogról, a költészetről és a kritikáról, a naturalis világ működési mechanizmusainak feltárásáról, a hangyák és a gombák életéről. Az erényöv történetéről és persze a gyűjtemények világáról, a műtárgyakról, a társadalmi múzeum szerepéről vagy a kritikai múzeum esélyéről, szakmai hitvallásokról és küldetésekről; összességében tehát a világ értelmezéséről, a múzeum és a társadalom jobbításáról folyó emelkedett, nyilvános beszélgetésekkel.

¶ Ezt köszönhetjük a Cafénak.

(Elhangzott a MúzeumCafé tizedik születésnapján, 2018. március 2-án,
a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokában.)

